

als constructie om zijn diepe angsten onder controle te houden. De leeswijzer heeft me geholpen zijn teksten beter te begrijpen als een zoeken naar houvast in een cultuur die sterk veranderde en die zeer vervuld was van zich zelf; daar kon hij geen deel van uit maken. Want hij was een buitenstaander die getraumatiseerd uit de oorlog kwam, die zijn homoseksualiteit moest verbergen en die geen relaties durfde aan te knopen. Hij zocht zijn weg alleen, en de Clinical Pastoral Education met de theologiëstudenten was zijn levensvervulling. Dat was zijn *grandeur* met daarachter verborgen zijn *misère*. Het onderscheid tussen *fides quae* en *fides qua* zette me op het spoor van een zorgvuldig onderzoek naar de inhoud van zijn wanen. Daar bleken oude theologische thema's van het offer, het streven naar volmaaktheid, over zonde en verzoening en zelfs de triniteit een grote rol te spelen. Het verlangen naar houvast was groot en hij trof in zijn crises oude theologische thema's aan, terwijl hij daarbuiten, wanneer de crisis geluwd was, weer een modern liberaal denker was of althans wilde zijn.

Slot: is God ook in de waan?

Vanuit de leeswijzer en de analyse van de teksten van Boisen kom ik tot een afweging van de hoofdvraag: kan een psychotische waan ook een religieuze ervaring genoemd worden? Metz gaf de sleutel tot het verstaan van de waan als religieuze lijdenservaring. Hij vraagt aandacht voor moderne lijdenservaringen die de schaduwzijde vormen van de moderniteit. De psychotische waan is lijden in de vorm van dreigend zelfverlies, verlies van contact met de omgeving en verlies van relaties tot een diepere of uiteindelijke werkelijkheid. Iedere verhouding raakt zoek. Aan de hand van Metz kom ik tot een genuanceerd oordeel over de vraag naar Gods nabijheid: ja, dat kan, maar dan is deze wel te zien als een vorm van lijden.

Het lijden bestaat uit de eenzaamheid van de wanende die opgesloten is in zijn fantasma's, geïsoleerd van zijn omgeving, en vaak wanhopig zoekt naar bevestiging; hij is innerlijk verdeeld geraakt tussen elkaar tegensprekende gedachten en gevoelens. Precies in het lijden is God nabij, zo is mijn slotconclusie. Dat is Zijn dwaasheid, een dwaasheid die sterker is dan de wijsheid van mensen, naar 1 Korintiërs 1:25.

Voor de geestelijke verzorging en andere disciplines kunnen deze noties houvast bieden in de zorg voor mensen met psychoses en wanen. De waan mag niet te snel gezien worden als een bijzondere spirituele ervaring. Maar de waan kan ook niet worden afgedaan als puur pathologie. Er wordt gezocht naar een houvast, en onder de grote woorden ligt de angst voor verder zelfverlies. Deze angst kan dodelijk zijn. Dit te horen en te proberen de relaties te herstellen is de opdracht van zorgverleners waaronder geestelijk verzorgers. Opdat er weer uitwisseling en gevoelens van verbondenheid kunnen ontstaan, een vertrouwen over de afgrond van de dood heen.

Cor Arends is werkzaam als geestelijk verzorger bij Zon & Schild - GGZ Centraal in Amersfoort. Hij promoveerde in 2013 aan de Radboud Universiteit Nijmegen op het proefschrift *If Billy Sunday comes to town. Een fundamenteel-theologische casestudy naar de waan bij Anton T. Boisen*. Het boek is verkrijgbaar bij de auteur. Email cor.arends@gmail.com

Noten

- 1 In: G.H. Asquith, *The Clinical Method of Theological Inquiry of Anton Boisen* (1976; proefschrift, in eigen beheer), p. 149.
- 2 Harry Stroeken heeft baanbrekend werk verricht in het onderzoek naar de familieachtergronden van Boisen: *Psychoanalyse, godsdienst en Boisen* (Kok, Kampen 1983).

Uw wereld staat centraal

Geestelijke verzorging en zakelijkheid

HET COMBINEREN VAN ZINGEVING en zakelijkheid is voor mij de kern van mijn werk. Als adviseur werk ik onder andere met geestelijk verzorgers. Zij voelen vaak een spanning tussen hun drijfveren en de zakelijke omgeving waarin ze werken. Uitspraken die ik hoor zijn: 'wij worden niet voldoende gezien in onze zorginstelling', 'bij de identiteitsdiscussie hebben geestelijk verzorgers weinig inbreng' of 'hoezo moeten wij ook denken in producten en opbrengsten?'

Waartoe ben je op aarde?

Uitgangspunt bij mijn werk is terug te gaan naar de vraag: 'Waartoe ben je op aarde?' Het beantwoorden van deze vraag is voor alle werkers van belang, van verpleegkundigen tot managers. Het gaat erom dat je je opnieuw afvraagt wat de bedoeling is van je werk: waar heeft de klant behoefte aan? Dit bestaansrecht komt alleen goed naar voren als de continuïteit van je werk en je positie in de organisatie nu en op lange termijn gewaarborgd zijn.

Het interessante van mensen die zingeving als *core business* hebben, zoals geestelijk verzorgers, is dat ze deze vraag niet goed kort en krachtig kunnen beantwoorden. Zij hebben vaak lang gestudeerd en kunnen het antwoord soms zo 'goed' verwoorden dat het niet meer te begrijpen is en zeker niet te verkopen. Bovendien blijken geestelijk verzorgers er vaak moeite mee te hebben een

Voor geestelijk verzorgers lijkt zakelijkheid vaak tegenover hun kernwaarden te staan.

Toch wordt er ook van geestelijk verzorgers een meer zakelijke instelling verwacht. Anne Stael belicht vanuit haar praktijk de noodzaak van een andere manier van werken.

Anne Stael

antwoord kort en bondig te formuleren, waardoor ze niet aansluiten bij de hectiek van het werk van verpleegkundigen en artsen. Deze laatste zijn gewend in puntenlijstjes te denken.

Ik houd geestelijk verzorgers een spiegel voor door me te verplaatsen in de cliënt of raad van bestuur en laat hen daarmee een andere zienswijze ervaren. Met de levensbeschouwelijke kant zijn de geestelijk verzorgers maar al te goed bekend, daarom start ik vanuit de ondernemende of meer zakelijke kant. Daarbij is mijn insteek: zorg dat klanten weten en begrijpen wie je bent en waar je voor staat en sluit aan bij hun beleving; ga staan voor wat je te bieden hebt; denk niet in oplossingen maar in beleving/ervaring; laat zien wat je waard bent en verkoop dat.

Uw wereld staat centraal

Als ik in een team van geestelijk verzorgers kom, begin ik vaak met de vraag: Wat vind jij het belangrijkste dat mensen kunnen beleven bij jou? Antwoorden die ik krijg of lees zijn bijvoorbeeld:

- 'Ik zorg als geestelijk verzorger dat mensen hun levenskracht en scheppingskracht kunnen ervaren.'
- 'De afdeling Geestelijke Verzorging wil mensen begeleiden op hun levensbeschouwelijke zoektocht/weg tijdens hun verblijf in het ziekenhuis. Zij gaan hierbij uit van de levensbeschouwelijke en/of godsdienstige overtuiging en de persoonlijke situatie van de patiënt en zijn/haar naasten.'
- 'Wij geven aandacht aan de mens achter de militair en spreken de mens aan op wie hij of zij is, ongeacht rang en functie.'

Prachtig geformuleerd én allemaal waar, maar echt verkopen doet dit niet. Waarom niet?

Denken in puntenlijstjes

De antwoorden gaan ervan uit dat er een gearticuleerde vraag is en vaak is die er niet. Mensen ervaren emotie, hebben geen overzicht, missen perspectief of moeten individueel leren omgaan met verdriet. De antwoorden sluiten dus niet aan op de beleving en behoefte van de cliënt. Ze stellen impliciet de geestelijk verzorger centraal, in plaats van de cliënt. Lees ik deze antwoorden als cliënt, dan kunnen ze als een beschuldiging aanvoelen: ik weet niet hoe ik mijn levenskracht kan ervaren; als ik geen levensbeschouwelijke vraag heb kan ik niet aankloppen; ik was vergeten dat ik mens ben achter mijn functie als militair. In al deze formuleringen is de geestelijk verzorger, misschien onbedoeld, 'de redder'. Een rol die voor een geestelijk verzorger naar mijn idee niet vruchtbaar is.

Je kan ook op een andere manier dienend zijn, door het als volgt te verwoorden: uw

wereld staat centraal en onze dienstverlening is afgestemd op uw behoefte. Óf: het leven moet uitgevonden worden, telkens weer opnieuw. Waar heeft u nu behoefte aan?

Want zorg vraagt op de eerste plaats een wederkerige relatie. Zorg begint met de vraag of ik ruimte wil maken om de ander werkelijk te ontmoeten, of ik mij door de ander wil laten raken, of ik die ander wil zien als mens met verlangens, dromen, mogelijkheden en beperkingen. En of ik met die ander op weg wil gaan om er samen het beste van te maken. Deze essentie zullen geestelijk verzorgers moeten leren te verwoorden in gesprekken en folders. In bedrijfsmatige termen: het gaat om *branding*.

Het expliciet centraal stellen van de wereld van de ander en niet de vraag van de ander, heeft als gevolg dat je je meer bewust bent dat je een vreemde bent in de wereld van de ander. Als je bij iemand in zijn wereld komt, begin je met je voor te stellen en informatie te geven over wat je doet. Dat geeft ruimte in gespreksvoering, en daarmee openheid. Deze 'paradigmawisseling', waarbij de geestelijk verzorger als vreemde een nieuwe wereld betreedt, zorgt ervoor dat er geen antwoorden gegeven hoeven te worden. Het maakt ook duidelijk dat het komen met antwoorden vanuit een levensbeschouwing of de Bijbel meestal niet meer passend is. Mensen willen in zichzelf zoeken naar wat er speelt en wat de nieuwe situatie met hen doet. Externe bronnen zijn niet de oplossing, maar kunnen soms wel ondersteunend werken.

De positie in de organisatie

Geestelijk verzorgers zijn onderdeel van hun organisatie. Binnen zo'n organisatiesysteem dat voortdurend in beweging is door bijvoorbeeld wijzigingen op het gebied van financiering, bezuinigingen, reorganisaties, nieuwe regelgeving, steeds korter verblijf in het ziekenhuis, sluiting van verzorgingshuizen etc., is de rol van de geestelijk verzorger niet meer vanzelfsprekend. De wettelijke verplichting van zorgorganisaties om geestelij-

ke verzorging aan te bieden is achterhaald en het is geen goede basis. Er hoeft maar een parlementslid wakker te worden en deze bepaling verdwijnt. We moeten daarom terug naar de essentie van het werk van geestelijk verzorgers: wat heb jij toe te voegen aan het welzijn van de cliënt, collega's, leidinggevend en het functioneren van de organisatie? En hoe waarborg je dat op lange termijn?

Daarvoor is het van belang je eigen positie in het grote geheel te kennen. Ik werk graag met organisatieopstellingen.¹ Met deze methode komen verschillende factoren aan het licht die de organisatie beïnvloeden. Het helpt om inzicht te krijgen in de rol die je hebt en daardoor om de goede plek binnen het systeem in te nemen. Ik hoor vaak zeggen dat geestelijk verzorgers een belangrijke rol spelen in het creëren van het welbevinden van de cliënt en dat geestelijke verzorging dus net zo belangrijk is als elk ander type zorg in het ziekenhuis. Daar ben ik het volledig mee eens. Mijn advies is dan ook heel simpel: handel daarnaar. Doe niet onbewust of jij belangrijker bent door allerlei moeilijke woorden te gebruiken óf door te laten zien dat jij, in tegenstelling tot anderen, bezig bent met de essentie van het bestaan. Kies ook niet een underdogpositie door te denken: wij worden niet gezien maar wij zijn écht heel belangrijk. Een organisatieopstelling maakt de positie van geestelijk verzorgers binnen de grotere instelling vaak zeer inzichtelijk.

Een ander belangrijk punt om je positie binnen de organisatie nu en op lange termijn te waarborgen is dat je transparant werkt, dat je veiligheid biedt, je veilig voelt en dat je gezien wordt als deel van de organisatie.

Transparantie betekent naar de cliënt: geef informatie over wie je bent, wat je kan doen, waar je op aangesproken kan worden, hoe je werkt en maak duidelijk dat er geen verplichtingen zijn voor de cliënt. Voor je collega's is het belangrijk dat je inzicht geeft in wat je doet, dat je elkaar bevraagt,

dat je registreert wat je doet en dat ze weten waar je op af te rekenen bent. Ook hier gaat het om de wederkerige relatie.

Aansluiten op de beleving en behoefte van de cliënt

Een voorbeeld van deze manier van werken hebben de geestelijk verzorgers van het LUMC (Leids Universitair Medisch Centrum). Zij hebben een zeer duidelijke prioriteringslijst. Daarmee maken ze duidelijk waarom en hoe ze handelen. In een aantal vastgelegde situaties nemen ze altijd contact met de cliënt op. Bijvoorbeeld als er een ingrijpende behandeling op het programma staat of als iemand een ziekte heeft die niet meer overgaat. Daarnaast is er een wekelijks overleg met de verpleegkundigen en hebben ze samen een 'heilig uurkje' waar ze elkaar bevragen en met dilemma's kunnen komen. Door deze transparantie weet iedereen waar hij aan toe is en dat geeft duidelijkheid en veiligheid.

Acquisitie

Inzicht in de organisatieprocessen maakt dat je effectiever aan de slag kan en dat je wellicht ook een ruimer beeld krijgt van jouw invloedssfeer en wat je bijdraagt aan het geheel. De volgende stap is om dat actief naar voren te brengen: werken aan acquisitie zodat je opdrachten krijgt van andere mensen/afdelingen binnen de organisatie.

Een paar voorbeelden:

- Werk samen met een opleidingsfunctionaris. Geef een helder beeld van het brede palet aan trainings-/opleidingsonderwerpen waar je als geestelijk verzorgers voor beschikbaar bent.
- Ga praten met het hoofd HRM over wat jij kan doen aan preventie van ziekteverzuim of bij coaching van vastgelopen teams.
- Lees meerjarenbeleidsplannen eens door. Het wemelt daar van aanknopingspunten, zoals het ethiekbeleid, kernwaarden, samenwerking met mantelzorgers, etc.